

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

Nužnost Dijaloga Religija i Kultura

Ivo Komšić

Danas se svjetsko društvo ili svjetska društva nalaze u fazi traganja za modelom socijalne kohabitacije. Problem je u tome što su ova društva izgradila svoje identitete kroz kulturu i religiju te im se proces kohabitacije s drugima pojavljuje samo kao proces asimilacije. Izlaz iz ove poteškoće najčešće se traži u kompromisu koji je moguć samo ukoliko se napuste esencijalistička stajališta. Međutim, gubitak ovog stajališta je gubitak identiteta. Da bi se ovaj problem prevladao, prvi korak je upoznavanje i razumijevanje drugih kultura i religija, te priznavanje njihove različitosti, a ne izbjegavanje, zanemarivanje ili potiranje.

Za ovu priliku poučan je primjer Bosne i Hercegovine. Odlučujući utjecaj u formiranju simboličkih i kulturno-religijskih dobara i vrijednosti imala je jedna posebna društvena forma komunikacije i vrijednosti koje su iz nje proistekle. Možemo utvrditi da je be-ha društvo formirano u jednoj vrsti izvorne socijalne interakcije. To znači da je ovo društvo predstavljalo jedan od izvornih tipova komunikativne zajednice. Kulturni identiteti u BiH, kao osnova etničko-nacionalnih identiteta, formirali su se u obrascima komunikativnog djelovanja, tj. kroz razumijevanje i uvažavanje. Komunikativna djelatnost ili proces intersubjektivnosti zasnovan je, zapravo, na razumijevanju (što pretpostavlja zajednički jezik), i na ispunjenim zahtjevima za važenje, što pretpostavlja međusobno priznanje socijalnih aktera, njihovo međusobno uvažavanje. Unutar ovih struktura jezika i priznanja odvijala se komunikativna djelatnost, odnosno socijalni proces. Identiteti socijalnih aktera su se potvrđivali i održavali u ovakvoj komunikaciji.

Za be-ha društvo to je značilo da se ono formiralo u izvornoj međuetničkoj komunikaciji, sa posebnim oblikom identiteta. Ova posebnost se sastoji u tome što se identitet svake etničke zajednice formirao u mediju zajedničkog jezika koji je omogućio razumijevanje, i u mediju zajedničke sredine (toposa) koja je omogućila uvažavanje, tj. suživot. Svaka etnička zajednica je u svome identitetu sadržavala drugu etničku zajednicu. Pojednostavljeno rečeno, narodi u BiH nisu živjeli jedni pored drugih u nekoj mehaničkoj svezi, nego zajedno, jedni s drugima. Drugi je bio dio identiteta, i to drugi za koga se zna da je drugačiji i različit. Ali upravo ova drugost i različitost je mogla potvrđivati i čuvati vlastiti identitet – njegovanje vlastitog identiteta je uključivalo čuvanje identiteta drugoga. To nije bio slučaj niti jedne druge etničke zajednice u Evropi. Evropska društva su bila zasnovana na jednoj etničkoj zajednici i druge su primali samo u mehaničkim svezama interesa. Zato te veze nisu nikada bile čvrste, nisu bile životne i njihova historija je uglavnom bila historija

međusobnih borbi za prestiž, za prevlast, pri čemu se koristila i najstrašnija sredstva - progoni i genocid.

Identitet, dakle, nije apstraktno samoodnošenje nekog subjekta koji se spoznaje, pojedinca ili kolektiva, nego tek rezultat priznanja drugog i odgovor na očekivanja tog drugog. To što jesmo kao pojedinci ili kao narodi postajemo postepeno živeći s drugima, u interakciji koja ima formu pulsacije. Tek kada nam se vrati očekivano ponašanje drugoga, možemo sebe izgrađivati kao racionalne osobe ili kolektive. Strukture identiteta, dakle, ne pripadaju samo nama, mi ih ne možemo sami održati, one imaju pulsirajuću formu i intersubjektivnu jezgru. Pojedinci ili narodi koji se ostvaruju odnošenjem samo na sebe, ostaju usamljeni, izolirani i uglavnom atrofiraju i propadaju. Identitetni procesi vode kroz mreže socijalnih pulsacija koje su posredovane jezikom, radom i zajedničkom životnom sredinom.

Multietnički karakter be-ha društva dobio je čak ideološki karakter u svijesti pojedinaca i etničkih zajednica. Zapravo, radi se o tome da su posredujući elementi zajedništva - jezik, zajednička životna sredina, te običaji, kulturno stvaralaštvo i društvene vrijednosti proizašli iz toga, prekrili etničko-vjerske razlike i formirali jedinstven kulturni entitet. Svijest o razlikama nije bila razarajuća za društvo nego je bila integrirana u ideologiju zajedničkog kulturnog kruga kao posebnog bosanskog civilizacijskog dostignuća.

Identitet nastao u samorazumijevanju i u priznanju drugog izgubio je, nažalost, u protrekonom ratu u BiH, svoju osnovicu. Različite etničko-vjerske zajednice koje su svoje identitete gradile na osvještenim razlikama sada su ga određivale popisom atributa koji im pripadaju kao singularnostima. Samorazumijevanje je pretvoreno u znanje koje se može razložiti na konačan broj propozicija i koje se mogu osvjedočiti. Ovakvi identiteti postali su apstraktna samoodnošenja spoznajućih subjekata bez priznanja drugog. Priznanje izostaje na sve strane, zajednice se još razumiju ali ne uvažavaju zahtjeve jedna drugoj.

Također, ratom i novom retorikom koja je izgubila komunikacijsku strukturu, izgubljen je temelj kulturno-nacionalnog identiteta svih zajednica, a to je zajednička životna sredina. Projektanti rata su izgleda znali da je topos davao najznačajniju karakteristiku zajedničkom životu u različitosti, tako da su nastojali sve zajednice iščupati iz njihove sredine. Pri tome su koristili najbrutalnija sredstva - progone, paljenje i uništavanje imanja, tzv. etničko čišćenje, sve do genocida. Uništavanjem zajedničke životne sredine uništen je podjednako identitet svih zajednica u BiH i njihovo zajedništvo (zajednice koje su se našle u novim sredinama u izbjeglištvu još tragaju za svojim identitetom).

Nažalost, to stanje traje i danas i postalo je društvena činjenica. U središtu Evrope, zaslugom i same Evrope, izgubljen je jedan poseban i jedinstven životni svijet, s posebnim oblikom identiteta, za kojim Evropa traga. Ona danas pokušava izgraditi taj svijet solidarnošću, zaštitom ljudskih prava i sloboda, tolerancijom i „novim svjetskim ethosom“. Ona se oslanja na tzv. komparativna iskustva iako ona nastaju samo u sferi pragmatizma i svrhovito-racionalnih strategija. Na taj način se pokušava sačuvati „scenarij interkulturalnosti“.

Transnacionalni identiteti nastali u ovakvim scenarijima pokušavaju liberalizacijom prostora imitirati topos životnog svijeta koji je u BiH postojao u izvornom obliku. Taj prostor, vještački izgrađen, nije ništa drugo do pokušaj komprimiranja okruženja kako bi se ostvarile mobilne i profitabilne relacije i partnerstva. To nije onaj bosanski topos kao sredina u kojoj različite zajednice održavaju svoje razlike životom. Unutar tog vještački proizvedenog transnacionalnog identiteta ostaju neprevladive granice u jezicima, kulturi, religiji, običajima. Ove granice, iako se prigušuju u novim tipovima evropske demokracije, ili u strategijama turističkih agencija, izbijaju često na površinu u formi ekcesa, sitnih pobuna ili pak otvorenih zločina prema pripadnicima drugih etničko-vjerskih skupina. U BiH Evropa je izgubila sebe.

Konferencija u Rimu, 29.9.-2.10.2013.)

Sarajevo, 30.09.2013.

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.